

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

BALÁZS MIHÁLY

A bikfalvi székely katona és a cenzúra

A kolozsvári egyetemi könyvtár, azaz az Erdélyi Múzeum Egyesület egykori könyvtárának kéziratai között Ms 316 jelzet alatt őriznek egy olyan kolligátumot, amelyet Szörényi László talán nem ismer, s érdemes lehet a figyelmére. A negyedrészt kötetet modern kötéssel látták el, s a gerincre került az a cím is, amelyet a cédulakatalógusban olvashatunk: *Szabó Zsigmond munkái* (1799–1802). A katalógusban olvasható leírást némileg kiegészítve a kolligátum tartalmát a következőképpen adhatjuk meg:¹

- I. Lelki fegyveres bikfalvi székely katona, ki az Istennek nála letétetett fegyverével az Úr Jézus Krisztusnak zászlója alatt a keresztényi vallásnak igazságáért a mostani új hitetlenek főként pedig a naturalisták és deisták ellen kötelesen vitézlett és azt azoknak tüzes nyilaik ellen hat lábakra szabott mentő magyar beszéddel, mint paissal a tehetségig oltalmazta Létzfalván 1800dik esztendőben (2–79)
- II. Inti az író egy kedves hallgatóját a megtérésre (80–83)
- III. Ugyanazon nemes férfiúhoz bocsátatott serkentő írás (84–87)
- IV. Harmadik és utolsó serkentés azon férfiúhoz (88–91)
- V. Ode in honorem Reverendi Matthaei Keresztes... dum in synodo Generali Gernyeszegini... generalis notarius declaratus... lyra cecinit Sigismundus Szabo, ecclesiae reformatae Létzfalviensis pastor Anno Domini 1787 die prima Julii. (92–93) Alkaioszi strófák latinul.

1 A szerzőről nagyon keveset sikerült megállapítanunk. Miután nagyenyedi tanulmányairól (mint látni fogjuk) maga is beszél, megtaláltuk nevét az itteni névsorokban, s megállapíthattuk, hogy 1761 és 1765 között tanult itt (JAKÓ Zsigmond–JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Bukarest, 1979, 161, 167.) 1771-ben beiratkozott az odera–frankfurti egyetemre, majd 1774-ben már Cegén működő papként van róla adat. (SZABÓ Miklós–SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok, erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Tîrgu Mureş, 1998, 443.) – A mostani kolligátumban szereplő adatok szerint legkésőbb 1787-ben került Lécfalvára, s bizonyosan itt volt pap akkor is, amikor a műveiből készült összeállítást benyújtotta a cenzúrához.

- VI. Valedictoria venerabilis Dioceseos Reformatae Kézdiensis ad Reverendum Reformatorem in Transilvania existentium Superintendentem Matthaei Keresztes viam ad episcopalem residentiam N. Enyedini constitutam ingressurum directa. (94–95) Latin disztichonok.
- VII. Főtisztelendő Keresztes Máté Úrhoz, az Erdélyi Nagy Fejedelemség kebelén virágzó reformáltatott gyülekezeteknek püspökéhez intézett búcsúzó beszédek, melyeket midőn püspöki lakhelyében és székibe indulando volna mondotta a kézdi református tractus. (96–99) Magyar hexameterek.
- VIII. Az háromszéki híres neves Nemere szélinek leírása. Kiadta matériául Herepei Ádám úr. (100–107) Magyar hexameterek.
- IX. In honorem Spectabilis et generosi Domini Domini Francisci Gyárfás de Létzfalva... in vicejudicem regium in inclyti sede siculiali Orbai declarati... prima mensis Januarii anni ineuntis 1799 Sigismundus Szabo ecclesiae reformatae Letzfalviensis parochus. (108–110) Disztichonok.
- X. Jóságatlan székely katona és annak életinek módja (112–113) Négysarkú 13 szótagos strófák.
- XI. Mokány Hora király szándéka s annak füstbe menése (113–115) Leoninus disztichonok.

A vegyes tartalom alapján azt gondolhatnánk, hogy a közelebből egyébként nem ismert református lelkész maga használatára készült afféle mindenes könyvét tartjuk a kezünkben, amelyben egy hosszabb értekezést prózai és metrumos szövegek követnek. Kimaradt azonban a katalógusbeli leírásból, hogy minden bizonytalansággal olyan példányról van szó, amelyet Szabó a kolozsvári cenzúrahivatalhoz nyújtott be. Az előzéklapot követő első oldalon előbb az itteni hivatal vezetőjének utasítását olvashatjuk a vizsgálat elrendelésére 1802. február 18-i keltezéssel, majd a református könyvvizsgáló Szilágyi Ferenc² szakvéleménye következik, amely a következő: *Impressionem permittendam esse censeo praeter duos articulos, quorum prioris titulus est, Inti az író egy kedves hallgatóját a megtérésre – privata enim hujus generis admonitio publici juris esse nequit – posterioris autem: Mokány Hora király szándéka és annak füstbe menése. Claudiopoli, d. 2. Martii 1802.*

Ezután írta rá a példányra a vezető (Marton Sigismundus) a Szilágyi javaslatának megfelelő végső ítéletet: *Omissis iis, quam Dominus Censor omittenda judicavit, imprimatur. Claudiopoli 4. Martii 1802.*

Két szövegrész kivételével tehát a kötetet aktuálisnak és kinyomtatásra méltónak gondolták, ám minden valószínűség szerint mégsem látta meg a nyomdafestéket. Erre következtethetünk ugyanis abból, hogy nem találni nyomát sem ismert könyvészeti kézi-

2 Róla adatokat közöl JAKAB Elek, *A censura története Erdélyben*, Figyelő, X, 1881, 257–260.

könyveinkben, sem az erdélyi és magyarországi könyvtárakban. Mivel tehát arról csak találgathatunk, hogy mért maradt el a nyomtatás, célszerűbb lesz azzal foglalkoznunk, hogy milyen megfontolások vezethették a könyvvizsgálókat. Ennek során bátran eltekinthetünk a nem kifogásolt V–X. számú alkalmi szövegektől, amelyekkel kapcsolatban most csak azt tartjuk említésre méltónak, hogy – mint jeleztük – változatos versformákat képviseltek.

Szilágyi Ferenc első javaslatának mérlegeléséhez célszerű lesz közelebbről megvizsgálunk kötetünk első és legterjedelmesebb darabját. A Krisztus katonája fogalomkörbe ágyazott terjedelmes címet és az ugyanilyen bibliai mottókat (Ef. 6, 13.16.17. és 2Tim.2, 3–5.) követően a kézdiszenteleki Tekintetes Kozma Ferenchez intézett ajánlás következik, amelyből megtudjuk, hogy az ifjú főnemes és felesége már a lécfalvi lelkész első náluk tett látogatásakor ígéretet tettek arra, hogy, ha nekik ajánlja, kinyomtatják munkáját.

Jóval többet árul el céljairól és eszményeiről az ezt követő előljáró beszéd. A megelőző évtizedekről roppant érdekes víziót adva³ hálálkodik azon, hogy megszűnt a keresztények üldözése, már nem viszik őket mézárszékre, sőt „a keresztények között is megszűnt ama vakbuzgóság, mely az ő atyokfiaiit egyfelől azért hogy azok az Úr Jézus Krisztusnak közbenjárását, ki egyedül az út, egyedül az igazság és egyedül az élet, úgy pedig hogy senki nem mehet az atyához, hanem ő általa (Jan.14,6.), teremtett állatokra felosztani nem akarták, másfelől azért is, hogy az Úr Jézus Krisztusnak e földön hibátlan és csalhatatlan képe volna, egyet vele aziránt nem értettének, tűzzel vassal üldöznék. Immár pedig a keresztényi szeretet és annak szűz leánya a türedelem két magyar hazánkban másutt is lábra kapván kezdett a kereszténység a Jézus Krisztusnak lelkétől, mely a szeretetnek lelke vezéreltetni, oltván azon lélek a kereszténységbe bölcsességnek és értelemnek lelkét, adván beléje a megvilágosított elmének szeméit, hogy ne lennének többé gyermekek, kik haboznának ide s tova hajtattának a tudománynak akármilyen szele által, az embereknek álnokságok által, és álnokul való elhíttetésre megrögzött csalárdságok által, hanem az igazságot követvén szeretetben mindenestől fogva nevedkednének abban, aki fő, ti. a Krisztusban.”(5r.) Nem lehet azonban örvendezni ennek a türedelemnek és békének, mert a Sátán által támasztott naturalisták és deisták ezt nem engedik. Vitézleni kell tehát ezek ellen a hirtelen támadt ellenségek ellen, s vitézünk nincs is híján az elszántságnak, ám

3 Ismeretes, hogy BALLAGI Géza, *A politikai irodalom története Magyarországon 1825-ig*, Bp., 1888. című könyvét követően a II. József halálát követően évek cenzurális gyakorlatáról lesújtó kép alakult ki a szakirodalomban. A kézikönyvben Dezsényi Béla például így fogalmaz: „A magyar irodalom és sajtó történetébe ez a korszak úgy vonul be, mint a gondolatszabadság nyílt és durva elfojtásának egyik legkirívóbb időszaka.” *A magyar irodalom története 1772–1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Bp., 1965, 193. – A szorosabban vett egyházi élet területét vizsgálva azonban rendre más vélemények is megfogalmazódtak. Lásd SCHERMANN Egyed, *A protestáns cenzúra teljes kialakulása*, Pannonhalmi Szemle, VI, 1931, 213–227; S. SZABÓ József, *Erdély egyházi és irodalmi élete a XIX. század elején*, Protestáns Szemle, 43, 1934, 23–31.

kétségtelen, hogy valót állít, amikor a következőképpen fogalmaz: „Úgy vitézlettem pedig az én dicső királyomnak ezen hirtelen ellenségei ellen, hogy azt előre, mit ők a természeti vallásról feltésznek elő adtam, és a természeti vallásnak igazságát és tisztaságát helyben hagytam.” (8r.) E tárgyyszerűség jegyében tudjuk meg a főszöveghez írott kommentárokból a későbbiekben, hogy kik is ellenfelei: „Collin Antal és Tindal voltak két híres neves ánglusok, kik ezen tizenhét százban nagy tekintetűek azok között, kik a philosophusi naturalistaságot oltalmazták. Tindal azon könyvivel híres, melynek homlokára németül ily nevet tettek: *Beweiss, dass das Christentum so alt, als die Welt sey, nebst herrn Jacob Forsters Wiederlegung*. Frankfurt und Leipzig 1721.⁴ Ennek a könyvnek summája arra néz, hogy egy kijelentett vallás sem adhat semmit a természeti vallás teljes voltahoz, abból semmit is ki nem vonhat. És hogy az igaz vallás akármi módon legyen kijelentve, akár külső képpen, akár belső képpen, mindég igaz marad.” Tájékozottságáról és gondolkodásmódjáról talán még többet árul el az alábbi terminológiai reflexiókat tartalmazó megjegyzés: „Az új hitlen naturalisták s deisták francia nyelven szeretik így neveztetni: *Esprits forts, spiritus fortes*. Nagy elméjűeket teszen. A nagy elmességért vették magokra ezt a szép nevet, mint egeket hasogató bölcsek. Én is ezen munkácskában őket sok helyen erős lelkeknek neveztem. Ezt a nevet *Wolph*. *Teol. Nat. Tom. II. § 529*. csak a deistákra viszi, de mások mind a kettőt öszve értvén én is bátorkodtam őket öszveséggel úgy nevezni.” (19r.) Christian Wolf, *Theologia naturalis methodo scientifica pertractata* című nagy hatású művének⁵ idézése ugyanis elárulja, hogy Szabó művének egyik vonulata legalábbis olyan református apológia, amely nem mond le a józan okosság használatáról, hanem ennek megjelenését és működni tudását is érvül használja fel a kereszténység, illetve az annak szerinte az evangélium romlatlan forrásából táplálkozó változata mellett. Locke nagy művének francia szövegére hivatkozva⁶ állítja, hogy a kinyilatkoztatott vallásnak kizárólag az evangéliumra hivatkozó változata olyan eszköz, mellyel visszaszeresheti az ember az elvesztett édeni örökséget, helyreállíthatja az az igazság hajdani fényét. Ennek az apológiának tehát szerves része a természeti vallás egykori tiszta ragyogásának elismerése, ám azt mondja, hogy Ádám bűnbeesése után ez feledésbe merült, mivel seholy sem őrződött meg a maga tisztaságában. Nem volt képes a megőrzésre még az erős lelkek által követendő példaként emlegetett Szókratész és Plátón sem, s a 18. század egyik nagy teológiai vitatémájában való jártassággal ecseteli, hogy nem maradt meg

4 Matthew TINDAL, *Christianity as old as the creation, or the gospel, a republication of the religion of nature* című híres munkáját tehát bizonyosan ebből a kiadásból ismerte és németül olvasta. Nem sikerült ugyanakkor megállapítanom, hogy milyen mélyen ismerte Collint.

5 A mű különböző kiadásaiból nagy számban maradtak ránk példányok magyarországi és erdélyi gyűjteményekben.

6 *Essai philosophique concernant l'entendement humain, ou l'on montre quelle est l'étendue des nos conoissances certaines et la maniere dont nous y parvenons*. Szabó ez esetben nem mondja meg, melyik kiadást használta.

ez az ősi egyszerűség még a Távól-Keleten sem. Az antik mitológia babonáságnak minősített elemeinek, s a keleti útleírásokból származó további részleteinek felsorakoztatásával⁷ véli igazolhatónak az egyik legügyesebben használt érvét: a józan okosságra és virtusra építő erős lelkek csak a keresztény világban jelentek meg, mert csak az evangélium segítségével tudott fennmaradni a természeti vallás emlékezete és igénye. Egyáltalán nem korszerűtlen tehát ez a református voltát nem is nagyon hangsúlyozó gondolatmenet, amely egy nagyon széles panoráma felrajzolásával⁸ viszi olvasóját a helyes kijelentett vallás elfogadásának irányába, de ideiglenesen legalábbis azt is el tudja fogadni, hogy ennek megtalálásáig egyesek legalább a természetit ne taszítsák el maguktól.

A harcok hitvédőktől hangos hazai közegben egyáltalán nem szokványos tehát ez a hang, még akkor sem, ha másik szólam gyanánt persze ebben is ott van a „semmi bogarak” és mocskolódó szájú csak „tegnapi férgek” vissza-visszatérő szidalmazása is. Egyedivé azonban még sem ez teszi Szabó szövegét, hanem az, hogy amint a címben is büszkén hirdeti, „hat lábakra szabott mentő magyar beszéddel” van dolgunk, azaz a hexameterekben íródott, amelyhez persze a fentiekben már részben idézett prózai kommentárok csatlakoznak. Figyelemre méltó az is, amiképpen a szerző indokolja ezt a választást:

Egyebeket elhallgatván mindezekben mire mehettem, azt ezen csekély munkácskám a kegyes olvasónak bővebben meg fogja mutatni. Gyanítom pediglen, hogy némely olvasóknak, kik az ilyen kötött beszédnek nemihez nem szoktak, első tekintetben nem fog inyek szerént esni, minthogy hat lábú versekbe fűzetett. De azonban azzal hízelkedem magamnak, hogy ennek értelme szintén olyan világos, mintha kötetlen beszéd volna. Irtam pedig hat lábú versekben szabotva azért, hogy kötetlen beszéddel elég tudós munkákat lehet látni minden papi matériákban, ebben is azért is, hogy ezen szinte elevenező századnak vége felé mind a két nemes magyar hazában kezdették sokan a mi dicső nemzetünknek szűz nyelvét szorgalmatosan simogatni, és a beszédnek és írásnak minden nemeire rászabni, minthogy eziránt imitt amott nyelvsimogató társaságok is állítottanak fel, noha az én csekély ítéletem szerént csak egyetlen egynek és jó nagyoknak kellene lenni, melyből mind a két hazára mint valami bő kútfőből áradna és terjedne ki csinos magyar beszéd, ne lennének ellenkezők a szavaknak jegyzések és értelmeik iránt. Rövid idő alatt meg is mutogatják sok elmés magyar szülemények azt, hogy a kötött beszédnek minden nemeire is a mi szűz nyelvünk igen alkalmas legyen. Ez okon bátorkodom én is megkísérteni az én csekély elmémet és ezen valóban papi

7 Fő forrása a Caecilius Rhodiginusként emlegetett következő mű: *Ludovici Caecilii Rhodigini Lectionum antiquarum libri triginta*, amelynek 16. századi bázeli edícióját követően volt 1666-ban Frankfurtban megjelentetett kiadása is.

8 Ebbe beletartoznak kortárs események is. Ezekre a legfontosabb forrása a Herrenhofként emlegetett következő mű: *Englisches Theatrum, worinnen dieses Königreichs völlige Historie enthalten* von Jacob August FRANCKENSTEIN, Halberstadt, 1725.

matérián hat lábú, vagy hat rovasú magyar versekbe foglaltam, próbát tévén magamon, hogy az ilyen színű matériákban vajon lehet e olyan értelmesen írni, mint a világi matériákban. Nem is lehet engemet azzal vádolni, hogy az ilyen matériához az írásnak ezen neme illő nem volna. Mert az ilyen versekben a fejedelmek viselt dolgaikat szokták volt régen leírni, a Krisztus fejedelem pedig királyoknak királyok és uraknak urok, nem is újság belső emberekre nézve is. Mert az Istennek szent emberei, szent Dávid, bölcs Salamon, Jeremiás próféta, mások is az Ószövetség alatt egész könyveket is írtak versekkel. A lábaknak rakesztésekben pedig úgy igyekeztem és azokban a magyar hangra annyira vigyáztam, hogy az mindenütt helyesen megtartassék, és hogy ez az erdélyi magyar beszéd hangjának erőltetés nélkül megfeleljen. Minthogy pedig háromszéki szülemény vagyok, mostam is oda való lakos, de a Gamalieleknek is lábainál Nagyenyeden neveltetem, és ottan lettem nagyobbára ami vagyok, mind a születésem földi, mind a vármegyei magyarság beszédbeli szebb és jobb hangjait, kikötvén a magyarországit, úgy tartom, meglehetősen tudom. Immár akár mint legyen a dolog, elég az, hogy a kocka elvetetett és az angyali elmék után méltó leszek én is inkább, mint azok arra, hogy a zoilusi fogak hozzám kapdossanak. De én ő töllök féltében semmit nem iparkodok. Mert ők annyira vagynak töllem, mint én ő töllök. Ami kevés becsületem vagyon az emberi társaságban, azt rossz emberektől nem nyertem. (9r-v.)

A lécfalvi lelkész nem beszél ugyan konkrétumokról, de jól tájékozott, Molnár János egykori szóhasználatára⁹ emlékeztető szavaiból is kiderülően tudja, hogy sokan és sok irányból fáradoznak annak bebizonyításán, hogy magyar nyelv a kötött beszéd bármely nemében meg tud szólalni. Mivel álláspontja egészen pontos helyének meghatározására nincsenek meg az ismereteim, ezzel nem is próbálkoznék, csupán a stíluszintek tanának nagyon invenciózusnak látszó felhasználására hívnám fel a figyelmet. Maga a gondolatmenet természetesen jól ismert a bibliai tárgyú epikával foglalkozó traktátusokból, előszavakból és egyéb reflexiókból, s mint Horváth Iván¹⁰ és Szörényi László¹¹ tanulmányaiból tudjuk, külföldön és itthon is sokan vallották azt, hogy az Ószövetségi könyvek metrikus szövegek. Meglepő azonban, hogy ezeket a megfontolásokat itt nagyon konkrét szakterületre célzottan arra használja fel, hogy a papi matéria, a teológiai traktátus ilyen beöltöztetése mellett érveljen.

9 MOLNÁR János, *Régi jeles épületekről* című művének bevezetőjét NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, Bp., 1892, 42. alapján említem.

10 HORVÁTH Iván, *A grammatikai szemlélet kezdetei a magyar verselméletben*, Irodalomtörténeti Közlemények, LXXVI, 1972, 290–306.

11 SZÖRÉNYI László, *Óstörténet és metrika: A magyar metrikus verselés föltámasztásának eszméletörténeti háttere*, Irodalomtörténet, XVIII, 1986, 62–74.

Az esetleges túlzott várapozásokat lehűtendő szeretném mindjárt leszögezni, hogy a vállalkozás aligha tekinthető sikeresnek. Egy kis hízelkedéssel az talán valóban elmondható, hogy meg lehet érteni szerzőnk gondolatait, ám több jó már nehezen állítható erről a döcögős, nehézkes, s szinte érzéketlenül száraz és erőtlen szövegről. Néha talán meglevenedik egy kissé a dikció, amikor megszólítja az erős lelkek valamelyikét, vagy valami személyes kerül be szövegébe:

Még magad is Collin noha bölcsesség' fia voltál,
Mindazonaltál tes e törvény ellen hibáztál,
Tindal is netalám nem volt tökéletes ember,
Ezt papi voltomról, mint gyarló példa gyanítom. (63v.)

A szöveg nagyobb része azonban olyan döcögős, nehézkes sorokból áll, amilyenekkel egyik kedves gondolatát megfogalmazta meg:

Socrates itt ha kevés eszköz, Plato sem igen sok,
Hát a Krisztus előtt a mostonsági deistak
Szerzetek hol fénylett és hol fitogatta magát olly,
Gangoson és büszkén? Vallyon melyik szegeletben
Nyított vak szemeket, s vezetett fő célra miként most
Tartja magarol? Hol volt divatjában amá szűz
Sep természeti vallás és a józon okosság? (22v–23r.)

S bizony még az erős lelkeket az utolsó ítélet eljövételére emlékeztető fenyegetések is jóval hatásosabbak prózai kommentárjaiban, mint a mű befejezéseképpen leírt sorokban:

Akkor bé telik ám, mit most én hirdetek ugy mint
Rajtad adosságid naturalista maradnak.
A tömlőtze rabúl teged mint szó-fogadatlant,
S vakmerőül perlőt a mennyei bíró rekesztet.
Ami pedig némely szent irás helyeket illet,
Melyekből kifogást keres e csufolkodo szerzet,
S annál fogva viaskodik és kívánja gyanussá
Tennie minden erőből a jóféle jelentést,
Mostan azokra ki nem terjed korosúlt papi musám,
Ujjait abba belé nem akarván mártani verssel.
Hat lábakra szabott ropogo versekre nem illő
Dolgok azok.Véghez vitték bölcs ferjfiak immár
Kiknél a magyarázatnak volt kúltsa le-téve,
Ott az igazságot keresők járhatnak azokra.

Mint láthattuk, Szilágyi Ferenc megjelenésre alkalmasnak tartotta a szöveget, tehát bizonyára úgy vélte, hogy egyháza számára hasznos ez a több szempontból egyáltalán nem szokványos védelemi irat. Ha lehettek is esetleg a szöveg megformáltságát illető kifogásai, ezek nem voltak olyan erősek, hogy nemet mondjon a megjelenésre. Ilyenek meglétére elsősorban az alapján gyanakodhatunk, hogy az ezt követő, s a hexameteres teológiai tankölteményhez szorosan kapcsolódó szövegegység kihagyatását javasolta felettesének. Egy szövegegységről, ám valójában három műről van szó, olyan intő epistolákról, amelyek megtérésre biztatnak. A református egyház képében mérlegelő cenzor szorosabb egyházi szempontból aligha találhatott ezekben kivetnivalót, hiszen a kegyesség gyakorlásában is jártas író¹² ezekben aligha kifogásolható biblikussággal érvel amellett, hogy kockázatos a megtérést halogatni. Buzgó isteni félelemre, s egészen konkrétan templomba járásra biztatja tehát címzettjét, akiről feltételezi, hogy elolvasta a tankölteményt is, hiszen bizonyosan erre vonatkozik a harmadik irat következő két sora:

Feljebb láttad magok felől mit remélnek,
Azok kik a bűnben bátorsággal élnek.

Mindhárom szövegben ugyanakkor folyamatosan fiának szólítja a megszólítottat, s bár adatok híján egyáltalán nem zárhatjuk ki, hogy ez csupán fikció, kétségtelen, hogy a sok aposztrofé erősen személyes jelleget kölcsönöz e szövegeknek. Szilágyi ezt soknak tartotta, s persze nem zárhatjuk ki, hogy nem tetszett neki a szöveg azon sugallata sem, hogy a papok családjában is előfordulnak szégyellni való dolgok:

Hibás vagy de én is, papot sem szépíték,
Azonban jó utat néked én készítek.
De a szók melyeket most elődbe rakok,
Valóban igazak, nem enyimek azok.

Cenzorunk azonban a személyességnek ezzel az elutasításával nemcsak a szennyes kitevetésére mondott nemet, hanem azt is érzékelte, hogy feszültség van a kifejezetten eruditus, esetenként görögül is idéző, a szakkifejezéseket rendre alaposan megmagyarázó tanköltemény és a személyes mozzanatok fel-felvillantó feddő levelek között. Ráadásul ezek a személyes mozzanatok valójában pikáns helyzetet teremtő sejtetéssel vannak csupán jelen. Egyszer arról beszél, hogy tudja, a fiúnak is megvan a házi keresztje, amelyre

12 A tanköltemény is hivatkozik egy helyütt Philipp Roddridge nagyon népszerű munkájára. Az angol szerző művét franciából fordította le magyarra Tatai Ferenc, s jelentette meg Debrecenben *Az igaz kegyességnek kezdete és előmenetele* címmel 1761-ben. A francia mellett a bibliográfiák tudnak német fordításairól is.

hivatkozhat, máskor felajánlja, hogy ha a fiú nem hajlandó templomba menni, saját házá-
nál is kész kiszolgáltatni neki az úrvacsorát. Ezt a néhány, a körülményeket ismerő kor-
társak számára talán beszédes konkrétumot meglehetősen unalmas közhelyek áradása
kíséri, hogy aztán ezen a banális módon fejeződjék be az intések sorozata:

Ha pedig mesének mind azokat véled
Mellyeket az irás és a pap szól veled.
Im lássad' pap arról már semmit nem tehet
Menny s föld nem vádolja, mert többre nem mehet.
Még kétszer írtam volt, de tám félre tetted,
Vagy ami benne volt szívedre nem vetted.
Most is e volt a pap fő kötelessége
Itt van feddésinek, s intésinek vége.

Mivel tehát a prózában írott levelek talán meg egyhangúbbak, az alexandrinusokba írott
sorok pedig oskolapéldái lehetnek az elmét elcsigázó lejtős verseknek, hajlok arra, hogy
úgy lássam: a fentiekben említett egyebek között Szilágyi Ferenc jó ízlése is szerepet ját-
szott abban, hogy nemet mondott a közlésre.

Még inkább igaz ez a különféle metrumú alkalmi költemények sorát lezáró utolsó
darab esetében. Jól ismert, hogy a parasztfelkelés menetében, majd leverését követően
magyar nyelven is sok megdöbbentő szöveg keletkezett, ám ezt a mostanit azt teszi kü-
lönösen lehangolóvá, hogy a könyörtelen bosszúállás vad szelleme a sok kortárs által el-
bűvölőnek¹³ tartott leoninus disztichonokban szólal meg.¹⁴ Szilágyi indoklás nélkül ítélte
kihagyásra, s talán nekünk sem szabadna közölnünk, bár a delfinológia ünnepelt szak-
értőjének talán igaza van akkor, amikor azt állítja, hogy az ilyen darabok eltitkolásával
valójában képtelenek leszünk a nacionalizmusok igaz természetének megismerésére.
Ezért tehát kommentár nélkül ide másoljuk szövegét:

Mokany Hora kirally szándéka és annak és annak füstbe menése

Roma maradvanyit, kösziklak durva mokányit
Hora miként emeli hajdoni széke felé
Lám vala Romaban nagy nép így szánja magaban
S mint lön itt vad oláh s juta magyar' bot alá.

13 Lásd erről NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, Budapest, 1892, 133–141.

14 Hasonló formában írt három, nem kevésbé épületes verset Gyöngyösi János (1741–1818).
Kiadva *Gyöngyösi Jánosnak Magyar versei*, Pest, 1802, 77–83. Egy kéziratból újra megjelent
az Erdélyi Múzeumban (1904, 476–478, 540.)

Én rabotát rontok, fő rendbeli véreket ontok
Ismét labra kapunk, jól ha magyarra tsapunk.
Kardot azért rántsunk, többet rabotába ne szántsunk,
Jármunk nem szeretem, vissza magyarra vetem.
Romulus ontott vért, uraságot Roma is úgy ért,
Nekem is emberi vér leszs urasagra vezér.
Tészek azért dullast nyerek á mig felszabadulást
Legy ur még rab olah, szállj magyar edgyig alá.
Mind uraság, mind pap, fogadasom tartja, veszelyt kap,
Veszsenek el magyarok, s velek az uri karok.
Lásd ez oláh jobbágy fejedelmi székre miként vagy
Kloska vezére vagyon, bizik is abba nagyon.
Ugy, de mikent lettek fők e véronto veszettek?
Hora magyart ha lesett, rajta gyalazat esett.
Mert sokat ő gyilkolt, s véronto bünt ha ki gondolt,
Akkor kézre került, á mikor abba merült.
Kloska is ott hagyván fiait, s Kurétyra raxulván
Székely felkeresé, menve nyomába lesé.
Tes megesél kotlo, lön tábori dolgod hanyatlo.
Pislenit üzd székely, nincs feje, tölle ne félj.
Mert magad honn ülnél az oláh vesztén nem örülnél.
Rajta mit is kapnál? fojtsa meg őt a halál.
Neki de rad vasott hamarább foga, vermet is ásott
Titkon lábad alá. Mert ravasz á vad oláh.
Hogy pedig ő rad tört hamarább, de magára vakart tört
Tes tojj szíve felé tört az oláhba belé.
Állj bosszut magadért, magyarért, onts oláh mokány vért,
Türd le bahott, ha sovány czibre nevelte mokány.
Háttra ne térj töllök, noha gyült nagy csorda belöllök,
Ha nincs közte vezér, á csunya csorda mit ér?
Partos oláhságnak, mint á törvényfa virágnak
Melly poharat rád mért, mérj te kilencet azért.
Hora király nincsen szabadon, s ül Kloska bilincsen,
S már meltan kesereg s gyászol az árva sereg.
Fogjok azok, s rejtsd el szivedbe mokány s ne felejtsd el
Urrá tenni magyart rajtad az Isten akart.
Fogjok azok, s immár mind addig miglen az hold jar
Tudd meg balgatag azt, fogsz te maradni paraszt.
Mert mit az Isten akar, fel nem forgatja mokány kar,
Rajtad az iga marad, leszs magyar ember urad.

Hát urakat tisztelj, magyaroktól holtig olah felj,
S ha jön feléd székely, süveget annak emelj.
Sőt ha reád hozni kardját hallnád hadakozni,
Urat havasra keress, vagy le pokolra siess.
Vagy köveken mászkalj, barlangot vagy pedig askálj,
Még ott is keseregi, s földre lebuva rebegj.
Mars keze nyújt ivet székelynek, s tábori szívet.
S mint csata tartó kezek, fognak oláhot ezek.
És felkajtatnak, rabi lánczra bilincsre rakatnak,
S végre kerékre mehetsz, példa goromba lehetsz.

Horanak rabi mivolta

Úl itt fogva Nero, s magyar ellen tamada Péro,
S éppen régi Mihály vajda csinálta király.
Kepe goromba mokány, priden kapo farkas az ocsmány,
Volt gyilkolni serény, harczra de semmi legény.
E koronát mig várt, ravasz és csalo roka szerent járt,
S ő mikor azt kepzelt, vad feje szarvat emelt.
Tarsakot ordított, szajat más verire nyitott,
Felfaldosni magyart e fene farkas akart.
E csalo hat mit nyert? Vasat á labára kovács vert
Károly varban vagon széke, de banja nagyon.
Ám tudatik regen, nem férhet két nap az égen.
Hát hol vann havason, mely kele? Hora vason.
Kárt eleget szerzett, haza mellyet sirva megérezett,
Fegyvert vérbe kevert, sok magyar holton hevert.
Kárt lefizet törrel, fogatott farkas csupa bőrrel,
Hora is így felakad, vagy maga négybe szakad.
Hat te magyar mit vársz, ha sokatkát késel, ebül jársz.
Illy fene vadra kikelj, fogj neki, kardot emelj,
Istened is féljed, segedelmed tölle remeljed.
Sorsodat úgy vad oláh, nem veti bocskor alá.

Hora epitaphiuma

Durva mokanysagot kinek igert volt urasagot,
Hora ravasz vad oláh, törbe veszelybe csalá.
Már te mokány sirasd magadot, s ő képihez irasd
Vérszopot bünre csaló, teste kerékre valo.

Vége